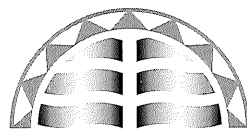

INFORME SOBRE
A FALA OU GALLEGO-ASTURIANO.
ÚA PERSPECTIVA HISTÓRICA, SOCIAL Y
LINGÜÍSTICA

OS LLIBROS D'ENTRAMBASAUGUAS

12

INFORME SOBRE
A FALA OU GALLEGO-ASTURIANO.
ÚA PERSPECTIVA HESTÓRICA, SOCIAL Y
LLINGÜÍSTICA

Secretaría Llingüística del Navia-Eo

INXERTA NA ACADEMIA DE LA LLINGUA ASTURIANA

UVIÉU

2006

Col axuda del Gobierno del Principao d'Asturias

Edita

ACADEMIA DE LA LINGUA ASTURIANA
SECRETARÍA LINGÜÍSTICA DEL NAVIA-EO
Apartao 574, Uviéu

© Academia de la Llingua Asturiana

Imprenta
Asturgraf

ISBN
84-8168-418-X

Depósito Llegal
As-3.896/06

ÍNDIZ

Empezo	9
1. A terra d'Entrambasauguas dende el punto de vista hestórico y cultural	13
2. Identidá comunitaria y actitudes llingüísticas dos asturianos d'Entrambasauguas.....	17
2.1 A identidá nel Navia-Eo.....	17
2.2 A identidá llingüística nel Navia-Eo.....	18
2.3 Alfabetización y habilidá llingüística	20
2.4 Avezos llingüísticos	21
2.5 Actitudes y demandas llingüísticas	23
2.6 A política llingüística	23
3. A fala, eonaviego ou gallego-asturiano dende el punto de vista filolóxico.....	27
4. El llabor del Academia de la Llingua Asturiana na recuperación llingüística del Navia-Eo ..	35
5. Conclusióis y propostas	39
Bibliografía.....	41

Empezo

Asturias é úa comunidá autónoma integrada nel Reino d'España que ten como denominación oficial a de Principao d'Asturias. Situada nel noroeste da Península Ibérica, ten úa extensión de 10.603,57 Km² y úa población de 1.073.971 habitantes. Dende el punto de vista administrativo, a comunidá organízase en 78 conceyos ou entidades municipales. A llingua propia d'Asturias é el asturiano, anque el máis da población tamén conoz y usa el castellano, llingua oficial en todo el estao. Ademáis d'eso, nos conceyos máis occidentales (alredor d'un 4% da población) fálase úa variedá llingüística propia á qu'os sous usuarios chaman *fala*, anque tamén s'usan os términos de *gallego-asturiano* y *eonaviego*. Trátase d'úa variedá que s'estende pol territorio que ta entre os ríos Navia y Eo, qu'é a llingua propia d'esa zona y qu'usa a población dos conceyos de Bual, Castropol, Cuaña, El Franco, Grandas de Salime, Eilao, Ibias (nun sendo as parroquias de fala asturiana da Estierna y El Vau), Samartín d'Ozcos, San Tiso d'Abres, Santalla d'Ozcos, Tapia, Taramundi, A Veiga y Vilanova d'Ozcos, amáis da población da parte occidental dos conceyos de Navia, Villayón y Allande. Pra referirse a toda esta zona vein utilizándose nas últimas décadas a etiqueta «Terra d'Entrambasaugas» ou a denominación «Navia-Eo», nacida ésta das divisións en mancomunidades a efectos d'administración de servicios y que coye, como se dixo, os nomes dos dous grandes ríos que regan esas terras. Hoi, nel territorio de fala eonaviega viven arredor d'us 40.000 habitantes.

A consolidación da autonomía asturiana y el aumento das reivindicacióis culturales asturianas al llargo das décadas dos setenta, oitenta y noventa del s. XX trouxo tamén el nacemento d'un movemento cultural nos conceyos del Navia-Eo que reclamaba prá súa fala un uso normal na

sociedad y, a un tempo, úa normativa escrita propia. D'ese xeito foi amañándose un peteiro d'asociacións que —con personas tamén del occidente asturiano—, col sou trabayo y a súa mobilización, promovéu a investigación, a lliteratura y a concienciación cidadana en xeneral. As institucións autonómicas, en máis ou menos medida, foron acoyendo esas reclamacións y dando os primeiros pasos. D'este xeito, en pouco máis de quince anos, el gallego-asturiano chegou a ter úa normativa qu'utilizan maioritariamente os escritores y na que se fixeron publicacións de todo tipo, a súa presenza como asignatura nel sistema educativo público, un profesorado titulado, llinias de subvención propias y úa sección específica dentro del Academia de la Llingua Asturiana: a Secretaría Llingüística del Navia-Eo.

A busca d'un camín propio dende Asturias por parte da comunidade de falantes eonaviegos víuse interferida nestas últimas décadas polos intentos de dalgús sectores políticos y culturales de Galicia de tomar parte nas decisións sobre normativización y normalización nel Navia-Eo. Estas inxerencias tentan de fundamentarse cuestionando el asturianidá das terras máis occidentales d' Asturias considerándolas como «gallegas» tanto nel plano llingüístico como nel cultural y hasta, mesmamente, nel plano político.

Xa en 1990 el Consello da Cultura Galega presentóu al Ministerio d'Educación un plan pra que s'incluiran a llingua y a lliteratura gallegas como materia d'enseño nel occidente d' Asturias, proponendo a posibilidade de qu'a Xunta de Galicia mandara a Asturias os medios humanos (profesorado) y materiales precisos (llibros de texto) pra escolarización d'aquella zona.

Peró este tipo de propostas, que partiran da mao d'entidades culturales privadas, convertíronse nel ano 2004 en verdadeiras llinias políticas de goberno col aprobación nel parlamento gallego del *Plan xeral de normalización da lingua galega*. Neste plan propóinse pral territorio del Navia-Eo campañas entre os padres dos alumnos pra qu'escoyan a formación en gallego pra os sous fijos; programas na radiotelevisión gallega pra este territorio; a creación d'un periódico en gallego pra zona; a implantación del ensino da llingua gallega en todos os centros públicos; el axuda pra qu'os profesores podan dar clase en gallego como xeito de preparar a os que quiran estudar nas universidades gallegas; a promoción entre os comerciantes pra que galleguicen a rotulación fendo visible —y citamos textualmente— «que están nun territorio de fala e cultura galega», etc.

El plantiamento teórico d'estas propostas, como se dixo, parte del prexuício gratuito, pretencioso y falto de rigor de qu'a variedá falada nel Navia-Eo é gallego, pero tamén gallega a súa cultura y identidade. D'este xeito, y namáis como exemplo, nel ano 2005 propúxose dende dalgúas instancias gallegas, apoyadas institucionalmente pol goberno da comunidade, úa candidatura multinacional («As tradicións oráis galego-portuguesas») que podese ser proclamada Obra Maestra da Herencia Oral y Inmaterial da Humanidá («Masterpiece of Oral an Intangible Heritage of Humanity») pola UNESCO. El nome da candidatura era «Patrimonio inmaterial gallego-portugués» y toda a parte máis occidental del territorio asturiano incluíase como zona de presencia viva d'ese patrimonio cultural común.

Al tempo que se presentaba esa candidatura, presentábanse propostas nel parlamento gallego —retiradas despóis— como a de promover nel occidente asturiano excursiós subvencionadas a Galicia pra qu'os escolares aprenderan a llingua gallega y se reconoceran na súa cultura. En decembre de 2005, na proposta de reforma del Estatuto d'Autonomía de Galicia, el Bloque Nacionalista Galego —partido que goberna en coalición col PSOE— incluye a posibilidade de qu'os conceyos máis occidentales d'Asturias s'integren en Galicia, ademáis de reclamar á Xunta Xeneral del Principao a cooficialidá da llingua gallega nesos conceyos. Esta proposta d'oficialización del gallego nel Navia-Eo xa fora presentada meses antias núa proposición de llei del grupo político Esquerra Republicana de Catalunya.

El Academia de la Llingua Asturiana, según os sous estatutos, vela polos deretos llingüísticos de todos os asturianos y, espresamente (art. 1.k), mira polos deretos dos usuarios del eonaviego. Como xa se dixo, pra dar cumprimento al mandato estatutario, funciona dentro d'ella úa Secretaría Llingüística del Navia-Eo que, dende a súa creación en 1996, vén fendo un importante llabor de promoción da fala.

As intromisiós que s'acaban de poñer como exemplo buscan úa y outra vez llograr a galleguización llingüística y cultural del occidente asturiano. Por eso, el Academia de la Llingua Asturiana, axustándose al que ye mandan os sous estatutos, vén denunciando públicamente esas acciós ante diversos sectores sociales y institucionales y anunciando que nunca vai deixar de defender el asturianidá del territorio máis occidental y que, al tempo, vai seguir trabayando por manter el patrimonio

cultural y llingüístico d'esas terras. Neste sentido, a Xunta Xeneral del Principao d'Asturias (parlamento asturiano), recoyendo estas denuncias, el 29 de noviembre de 2005 acordó por unanimidad esta declaración:

«A Xunta Xeneral del Principao d'Asturias declara qu'el asturianía social y cultural del territorio asturiano del Navia-Eo é incuestionable y que tanto a llingua asturiana como a fala forman parte irrenunciable del patrimonio cultural asturiano y que como tal patrimonio ten que ser atendido, defendido y tresmitido ás xeneracións futuras polas institucións qu'el poble asturiano se deu a sí mesmo; por eso tense qu'evitar cualquera acción negativa, veña ésta tanto d'outras administracións como d'asociacións ou grupos sociales y especialmente aquellas que podan poñer en tela de xuicio tal asturianía».

Con este informe qu'agora se presenta quere poñer en claro —frente a os tópicos totalmente interesaos y estendidos por dalgús sectores del galleguismo cultural y político— cuál é a realidade hestórico-cultural, sociolingüística y llingüística dos conceyos asturianos que tán entre el Navia y el Eo.

1. A terra d'Entrambasauguas dende el punto de vista hestórico y cultural

Roma, col afán de ferse col norte peninsular, conquista el noroeste nel s. I d. C., ganando primeiro a os galaicos y despóis a cántabros y ástures. Este territorio incluíuse de mao, en tempos d'Augusto, na chamada *Provincia Hispania Citerior*, pero a súa muita extensión fexo qu'en tempos de Tiberio se xebrara en diócesis: úa d'ellas coyía as actuales Galicia, Asturias y el territorio al norte del Douro, terras d'interés mineiro pra Roma. Nese mesmo s. I Vespasiano fai úa reorganización administrativa en conventos xurídicos, territorios adscritos ás cidades unde taba el *legatum* del gobernador da provincia. Pinta qu'as terras del Navia-Eo quedaron dentro del chamao *Conventus Lucense*, con capital en Lucus Augusti (Lugo), mentres qu'el centro d'Asturias quedóu nel *Conventus Asturicense* y el oriente nel *Cluniense*. Nel s. III, condo xa nun se sacaba el ouro del occidente peninsular, Diocleciano xebr a *Citerior* en tres provincias: úa d'ellas, a de *Gallaecia*, coyería, entre outros, os conventos xurídicos *Lucense* y *Asturicense* xa ditos.

Pódese ver, entoncias, cómo os llindeiros territoriales van mudando según a evolución política y militar del Imperio romano. A hestoriografía actual duda de que Roma, al hora de fer as divisións, respetara sempre os xuntoiros sociais indíxenas y pensa que máis ben lo feiría á súa comenencia.

Desde desaparecéu el imperio romano, nos siglos V y VI pinta qu'houbos intentos d'estender el dominio suevo pola zona Eo-Navia, pero tamén pol resto d'Asturias. Nesos siglos a Igresia sigue consolidándose y afixando a súa organización. Del siglo VI é el documento chamao «Parroquial Suevo» qu'incluye úa parte d'Asturias («in Asturiis») na diócesis de Britonia, aunque esta nun sería

úa diócesis territorial senón monacal, sin un territorio delimitado, qu'acoye a os descendentes dos bretóis instalaos nel noroeste peninsular. A últimos del s. VI el reino visigodo, al asentarse el seu poder por toda a Península, tamén quixo dominar el actual territorio asturiano: sábese, por exemplo, qu'el rei Sisebuto mantuvo guerras cos *ástures*, aunque nun se pode saber a extensión real del territorio qu'estos coyían.

A partir del siglo VIII vai forxándose un poder autóctono nel actual Asturias, escóyese a Pelayo como príncipe y constátase na documentación a existencia d'Asturias como reino (*Asturorum Regnum*). Este núcleo político ten, primeiro, a capital en Cangues d'Onís, despóis en Pravia y, al cabo, en Uviéu. Condo chega el Islam á Península, as marcas administrativas que conoz son as del tempo de Diocleciano, onde el norte peninsular formaba a gran provincia de Gallaecia; eso explica qu'as crónicas árabes se referiran ás veces al núcleo norteño como «Galicia», dato que dalgús querren manipular escandalosamente interpretando que nun había tal reino d'Asturias senón qu'os reis eran reis de Galicia. A realidade é outra, porque con Alfonso I, a mediaos del s. VIII, el reino d'Asturias esténdese por terras del actual Galicia. Con Alfonso II asentado na corte d'Uviéu, a empezos del s. IX el reino asturiano consolídase: a invención del sepulcro del apóstol Santiago y el patronato del rei sobre él interprétase polos hestoriadores como un xeito d'afixar a dependencia política d'ese territorio da corte ástur.

Nel siglo XI hai datos documentales explícitos de qu'el territorio máis occidental d'Asturias ta dentro del órbita administrativa d'Uviéu. De 1058 é un documento que fala claramente das fronteiras d'Asturias: «Inter duo flumine Oue et Deua», quere decir, entre os ríos Eo y Deva.

El obispado d'Uviéu, que nace al son del reino asturiano, recibe ben privilexos reales y papales, circunstancia que fai que teña baxo a súa xurisdicción territorios fora das actuales fronteiras d'Asturias y, sobre todo, nel actual provincia de Lugo. A diócesis de Lugo, al ver menguados os seus territorios, reclámalos al obispo d'Uviéu. En 1154, el rei Alfonso VII tenta de poñer paz entre as dúas diócesis y, pra qu'el obispo d'Uviéu admita ceder os territorios de Lugo, concédeyle el castello de Suarón col seu territorio, a chamada Terra de Ribadeo (quere decir, da ribeira del Eo, non da villa hoi chamada Ribadeo). Estas terras, que xa dependían eclesiásticamente da mitra d'Uviéu, deixan de ser de realengo —dependentes administrativamente del rei— pra pasar a ser episcopales. D'este xeito,

haye corresponder al obispo d'Uviéu a partir d'entonces nomar os cargos públicos y cobrar os impostos das terras d'Entrambasaguas, tamén chamadas así na documentación medieval. Esta situación dura hasta qu'a últimos del s. XVI, por concesión papal, estos territorios redímense y volven depender del rei. A concesión del rei Alfonso VII ten sido interpretada —errada y interesadamente— por dalgús como qu'a zona máis occidental d'Asturias s'esgayaba de Galicia pra entrar a formar parte del reino d'Asturias. Però, como s'acaba de ver, ese plantiamento nun ten miga que ver cua realidá hestórica.

A pesar de que xa se víu qu'as terras del Navia-Eo tán integradas en Asturias dende qu'esiste como tal entidá política y que nun hai un solo momento hestórico nel qu'a terra eonaviega pertencera a dalgúa entidá identificable cua Galicia actual, einda hai dalgús sectores políticos y intelectuales gallegos que dan por certa a idea de qu'os conceyos eonaviegos pertencieron a Galicia hasta 1833, momento en qu'a división provincial feita pol ministro Javier de Burgos «xebróu» esas terras del sou «ámbito natural» y xuntóulas con Asturias. A realidá hestórica é ben diferente. Abonda con señalar que, dende a fundación da Xunta Xeneral del Principao d'Asturias nel siglo XV hasta 1834, ano en que se desfexo, el partido de Castropol tía representación nella. Einda máis, Castropol exercéu entre 1811-1812 como capital d'Asturias al ser sede da Xunta Superior d'Armamento y Defensa del Principao mentres parte d'Asturias taba ocupada polas tropas francesas. A confusión sobre a división provincial de Javier de Burgos vén porque nel primeiro tercio del s. XIX, dende José I Bonaparte hasta a Constitución de 1812, houbo dalgús proyectos de reorganización territorial —inspiraos nas ideas d'homoxeneización y centralización del lliberalismo español— que nunca chegaron a apricarse. Por exemplo, a de José I Bonaparte propoñía incluir el partido de Castropol non en Galicia —que desaparecía como tal—, senón na «Prefectura del Alto Miño». En 1822, nel chamao trienio lliberal, houbo outro proyecto de reparto territorial en provincias y Castropol volvía tar na «Provincia de Oviedo», pero a división provincial definitiva foi a de Javier de Burgos en 1833, que nun é que «movera» a fronteira occidental senón que la confirmóu unde sempre tuvera: nel Río Eo.

As reinterpretacións y manipulacións hestóricas que se fain parten da idea previa y falsa da galleguidá cultural da zona y tentan, al tempo, de xustificalla. El Río Navia, según este plantiamento, sería a fronteira d'us supostos elementos obxetivos de cultura gallega y a fronteira hestórica y identitaria del Eo entre Asturias y Galicia sería falsa y artificial. El caso é que ningún dos feitos de cultura argumentaos como marcadores de galleguidá ye dan al Navia a condición de fronteira. Todos ellos, en

máis ou menos medida, esténdense por Asturias, pol Noroeste peninsular y hasta pola Europa atlántica. Y outros moitos son fenómenos cuase universales.

Por poñer namáis dalgús exemplos, pódese fer referencia á tipoloxía d'hurros da zona Navia-Eo. Vén repetíndose qu'el hurro de tipo gallego chega pola costa hasta el Río Navia y qu'eso, aparexao ás cuestiós llingüísticas, demostra a galleguidá cultural d'Entrambasauguas. A realidá é ben diferente: el tipo d'hurro allargao que se dá na zona costeira eonaviega, conocido como *cabazo* (*cabozo* en Galicia), chega hasta el conceyo de Valdés en Asturias y en Galicia nun se dá máis que núa parte mui pequena del sou territorio, concretamente na zona costeira de Lugo y nun esquino da provincia da Coruña. Sía como sía —y nun podía ser d'outro xeito—, as influencias tipolóxicas danse nos dous sentidos porque el hurro cuadrao de tipo asturiano, que convive col cabazo en moitos conceyos del Navia-Eo, é el única tipoloxía d'hurro del metá sur del Navia-Eo y adéntrase en Galicia pol sureste da provincia de Lugo. Polo tanto, nin el Eo nin el Navia son fronteira qu'estreme nin hurros nin tipoloxías diferentes dos mesmos.

Aspectos como as cubertas vexetales de dalgúas construcciós, a llabranza das viñas, as llareiras, a mitoloxía de tesouros y encantadas y hasta mesmamente elementos como el caldo ou a empanada vein sendo usaos en artigos y publicaciós de dalgús estudiosos gallegos como elementos probatorios d'esa pretendida fronteira da galleguidá nel Río Navia. Este tipo d'argumentos nun resiste úa confrontación cua realidá porque, como se dixo, son aspectos da cultura material ou inmaterial que se dan en moitos máis conceyos asturianos qu'os del Navia-Eo y son comúis en dalgús casos a toda a zona atlántica. Einda máis, poucas veces se fala d'outros aspectos da cultura tradicional que xuntan el este de Lugo y Ourense con Asturias, como el xa dito hurro de tipo asturiano ou el uso del yugo a os cornos, por nun nombrar máis que dous exemplos ben chamadeiros.

2. Identidá comunitaria y actitudes llingüísticas dos asturianos d'Entrambasauguas

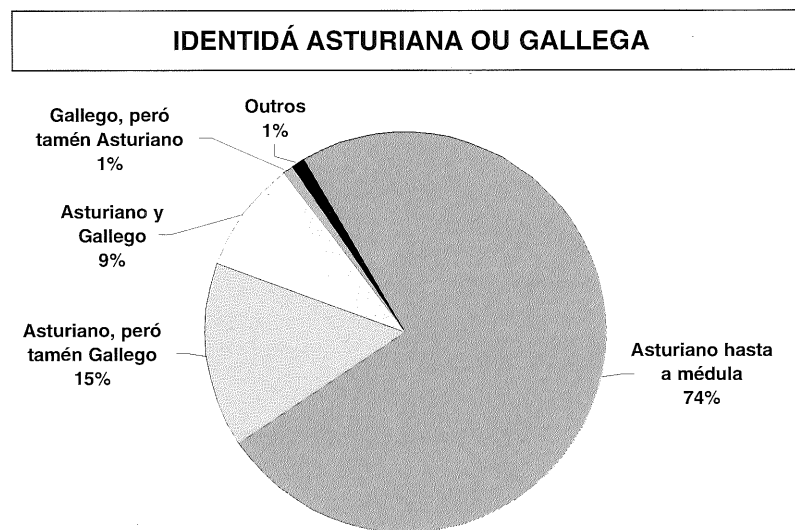
As encuestas sociolóxicas son úa ferramenta fundamental pra conocer as crencias y as actitudes da xente con relación al territorio y á súa llingua. Os últimos datos dos que se dispón pra os conceyos d'Entrambasauguas son os que brinda el *II Estudio sociolingüístico de Asturias. 2002*. Foi este un proyecto feito pol equipo Euskobarómetro, entidá que dirixe el sociólogo Francisco Llera Ramo, pra evaluar a evolución social y llingüística asturiana nos últimos dez anos, despóis das primeiras encuestas qu'encargara el Principao al mesmo Llera Ramo alló nos anos 1990 y 1991.

Pr'amañar el estudio na terra d'Entrambasauguas féxose un cuestionario especial pra perguntar por todo tipo de cuestióis relacionadas cua súa identidá, fala, actitudes y demandas llingüísticas.

2.1 A identidá nel Navia-Eo

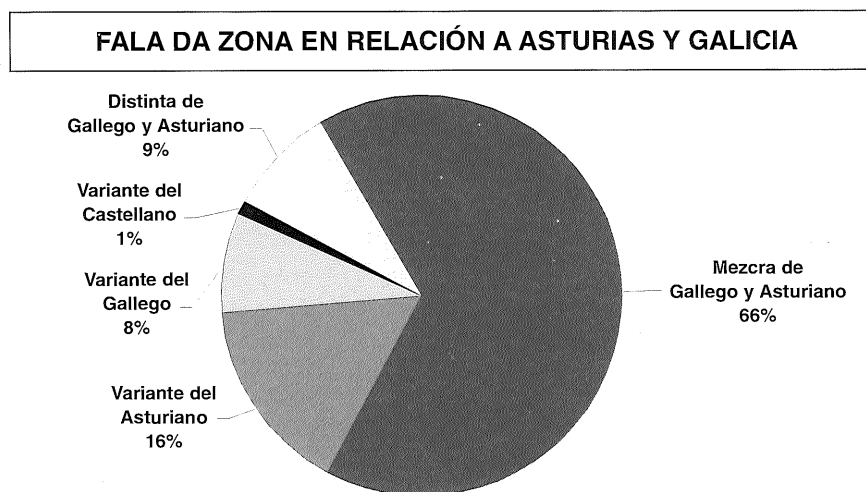
Brindábanseye a os encuestaos varias posibilidades sobre a súa identidá pra saber con cuál se sentían máis a gusto. Un 74% d'ellos atesaron que se sentían «asturianos hasta a médula» y un 15% dos entrevistaos identificábanse tamén como asturianos anque al tempo como «un pouco gallegos». Nel outro extremo ta el 9% que se reconoz como «de fronteira» y que se sinte tan gallego como asturiano. [Gráfico «Identidá asturiana ou gallega»]

Esta identificación, qu'amuestra úa conciencia ben mayoritariamente asturiana, vese einda máis al perguntar qué yes parecería revisar as fronteiras da súa zona: nove de cada dez (88%) queren qu'el Navia-Eo siga sendo parte d'Asturias.

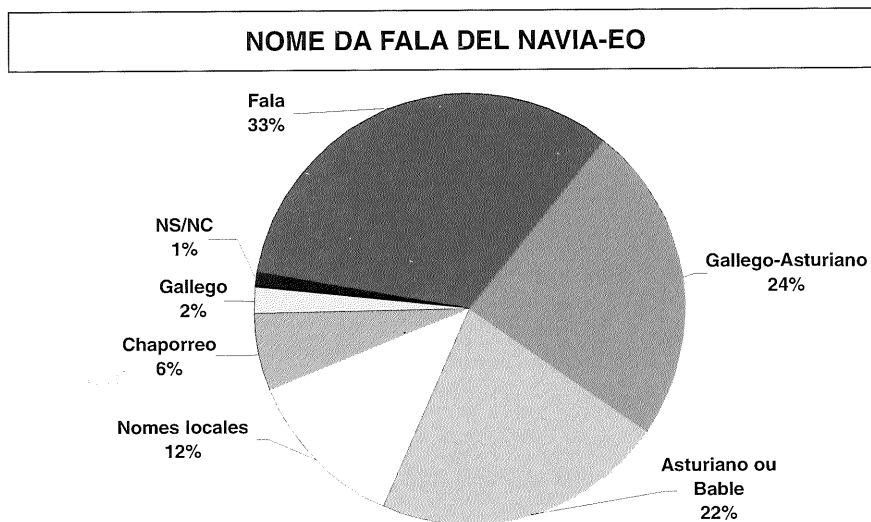
2.2 A identidade llingüística nel Navia-Eo

Pra dous de cada tres (66%) habitantes del Navia-Eo a fala da zona é úa mezcra de gallego y asturiano, mentres que pral 16% é úa variante del asturiano y al 8% parece qu' é úa variante del gallego. [Gráfico «Fala da zona en relación a Asturias y Galicia»]

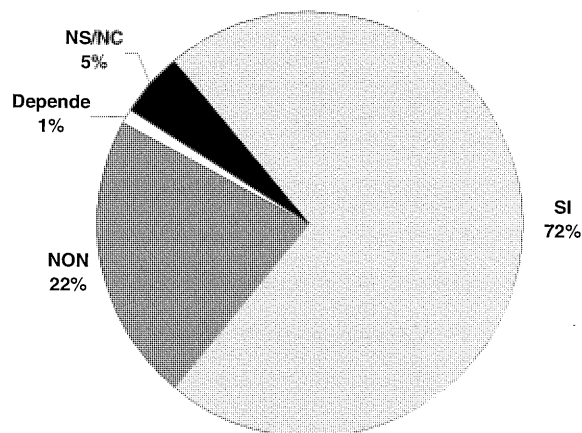
En conto al nome que se quer miyor pra chamarye al que falan nel Navia-Eo, ún de cada tres (33%) quer miyor chamarye *a fala* y ún de cada cuatro (24%) escoye a denominación nova de *gallego-asturiano* —sin duda por causa del sou uso cada vez mayor en ámbitos oficiais y educativos—. Cuase os mesmos (22%) queren miyor a etiqueta de *bable* ou *asturiano*. Namáis el 2% dos encuestaos escoyeron el nome de *gallego*. [Gráfico «Nome da fala del Navia-Eo»]

Respecto al estatus llingüístico da fala da zona, sete de cada dez (72%) dos habitantes del Navia-Eo pensan qu'a súa fala é úa llingua como cualquiera outra das que tán reconocidas en España como oficiais, opinión qu'avanzóu muito nestos últimos dez anos —cuase vinte puntos dende el anterior encuesta—, y namáis dous de cada dez (22%) ye negan esa consideración. [Gráfico «¿É a fala del Navia-Eo úa llingua?»]

É importante destacar qu'este estudio deixa claro qu'a mayoría da xente del Navia-Eo, máis d'oito de cada dez (82%), refuga a idea de que falar en gallego-asturiano sía falar mal y falar en castellano sía falar ben. El prexuício namáis lo mantén un 15% dos encuestaos.

**ESTATUS LLINGÜÍSTICO
¿É A FALA DEL NAVIA-EO ÚA LLINGUA?**

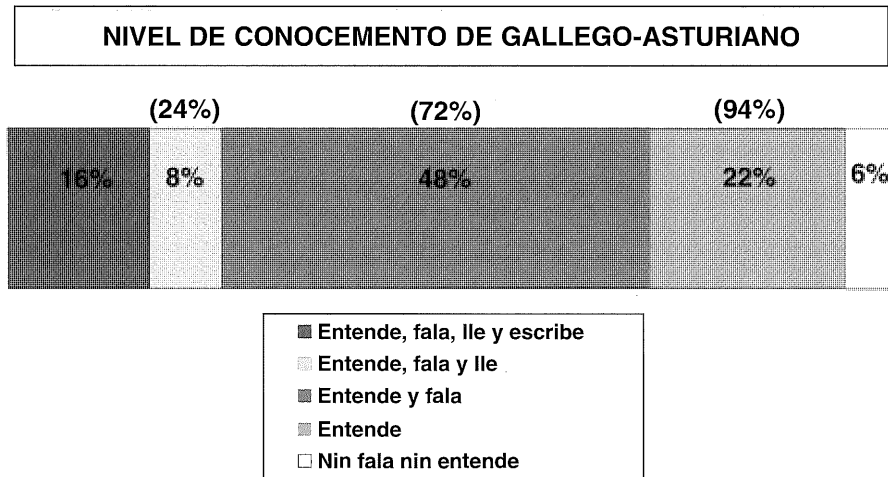

Un avance ben grande —máis de corenta puntos— tamén lo houbo nel porcentaxe d'habitantes del Navia-Eo (80%) que pensan que s'espresan ben en castellano. A explicación ten que tar nel relevo xeneracional y na miyor diferenciación entre os dous rexistros llingüísticos.

2.3 Alfabetización y habilidá llingüística

Del primeiro qu'ún se pode precatar al analizar os datos da encuesta é qu'hai muitos falantes, pero pouco alfabetizaos. Sete de cada dez (72%) dicen ser falantes de gallego-asturiano, aunque namáis ún de cada cinco (24%) diz saber llello y ún de cada seis (16%) escribillo, mentres qu'el nivel de comprensión pasiva chegaría al 22%. [Gráfico «Nivel de coñecemento de gallego-asturiano»]

Del estudio sácase, por outro llao, qu'el habilidá llingüística dos habitantes del Navia-Eo na súa llingua é úa búa base pr'amañar un verdadeiro proceso de normalización llingüística.

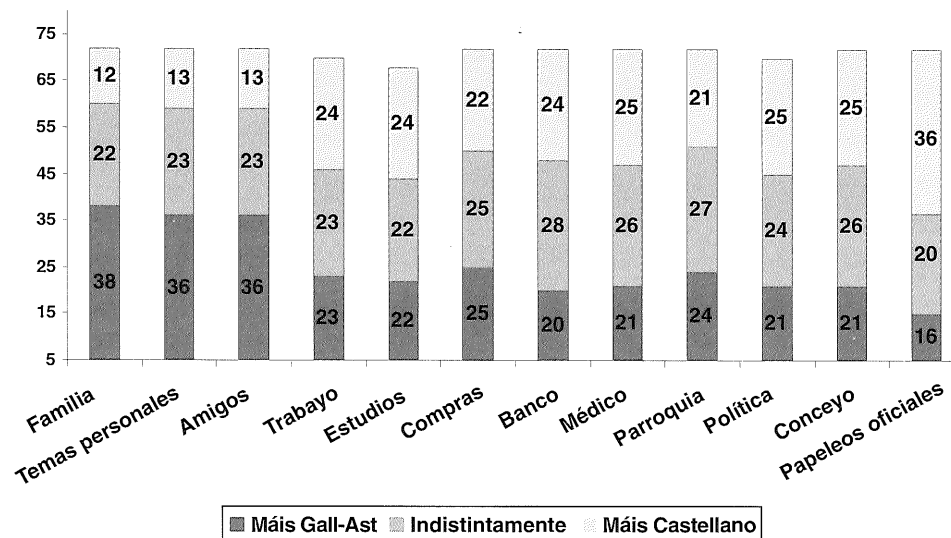

2.4 Avezos llingüísticos

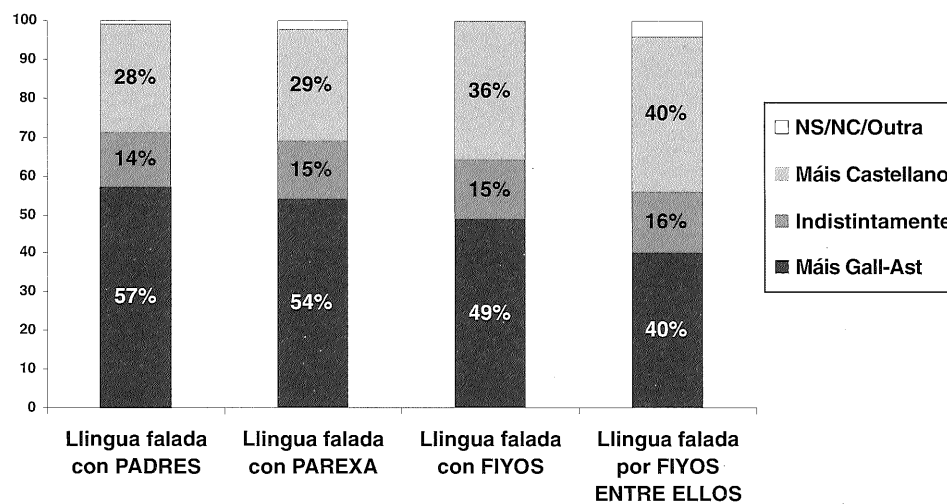
Ún de cada cuatro (24%) entrevistaos diz que s'atopa máis a gusto espresándose en gallego-asturiano qu'en castellano y ún de cada tres (34%) diz que fala igual de ben nas dúas llinguas. Namáis el 7% diz que s'espresa miyor en castellano. De todos os xeitos, el gallego-asturiano quere miyor pras situacións máis personales ou familiares, mentres qu'el castellano úsase pra situacións máis formales. Esto deixa claro a falta de normalización social da fala vernácula del Navia-Eo, igual que pasa nel resto d'Asturias. [Gráfico «Llingua preferida en situacións diferentes»]

Como dato esmoledor hai que destacar el retroceso xeneracional da *fala*, anque siga sendo a mayoritaria como llingua materna. Dúas de cada tres personas (67%) teinla como primeira llingua, ben sola (50%) ou ben col castellano (17%). Namáis úa de cada tres (32%) ten el castellano como llingua materna. Hai que reparar en que, hai máis d'úa década, na encuesta de 1990, eran tres de cada cuatro (75%) as personas que tían namáis a *fala* como llingua primeira. El retroceso entre xeneracións é claro, anque, así y todo, cuase seis de cada dez personas usan a *fala* cos padres y namáis tres de cada dez —quere decir, el metá— la usan tamén cos fijos. [Gráfico «Reproducción interxeneracional en gallego-asturiano»]

LLINGUA PREFERIDA EN SITUACIÓIS DIFERENTES

REPRODUCCIÓN INTERXENERACIONAL EN GALLEGO-ASTURIANO

Nun é casualidá, entoncias, qu'os encuestaos nun teñan mui claro el futuro da fala, anque a mayoría siga confiada na súa supervivencia.

2.5 Actitudes y demandas llingüísticas

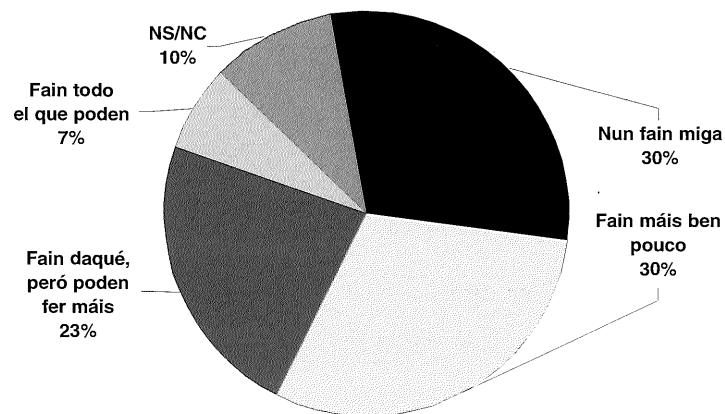
Poderíase resumir este apartao coyendo el título que ye dan os autores del avance de datos: «un horizonte bilingüe pral Navia-Eo». Y é qu'oito de cada dez (76%) dos habitantes da zona queren un futuro bilingüe prá súa terra unde se fale tanto (ou máis) gallego-asturiano como castellano. Ese horizonte bilingüe vese nel feito de que tres de cada cuatro encuestaos nel Navia-Eo tán dispostos a qu'os sous fiyos aprendan gallego-asturiano.

En conto a os medios de comunicación, a seis de cada dez encuestaos píntayes pouca a presencia tanto del gallego-asturiano como del asturiano nos medios escritos y na radio y televisión y ven necesaria a existencia de prensa nesas llinguas y tamén d'espacios na prensa feita en castellano. Tres de cada cuatro habitantes del Navia-Eo queren qu'a futura radio y televisión asturianas emitan a súa programación nas llinguas vernáculos d'Asturias, mentres que namáis ún de cada seis quer úa radio-televisión pública asturiana en castellano dafeito. De cualquier xeito, pra máis de nove de cada dez entrevistaos, gallego-asturiano y asturiano tein que ter úa presencia variable nestos medios.

2.6 A política llingüística

Dous de cada tres (65%) dos habitantes del Navia-Eo cren qu'as institucións tían qu'implicarse activamente na protección das llinguas vernáculos poñendo todos os medios posibles. Sicasí, a valoración que recibe nesta materia el actuación das institucións asturianas, y máis concretamente el Gobierno del Principao, é d'un suspenso claro: el 60% —medróu máis de vinte puntos dende 1990— pensa que nun fai «miga ou cuase miga» por conservar y promocionar a *fala*. Y ún de cada cuatro pensa que, anque fai daqué, podía fer máis. Nun chega al 7% os qu'aproban el llabor del Gobierno en materia llingüística. [Gráfico «Valoración del actuación del Gobierno en materia llingüística»]

VALORACIÓN DEL ACTUACIÓN DEL GOBERNO EN MATERIA LINGÜÍSTICA

Al metá (49%) dos habitantes del Navia-Eo gustaríayes qu'el resto d'asturianos podesen aprender gallego-asturiano se quixesen, mentres qu'ún de cada cuatro ta a favor de políticas máis activas pra llograr qu'el resto d'asturianos lo entenda (16%) ou lo fale (10%).

Hai muito acordo —úa media d'oito de cada dez encuestas— sobre a presencia del gallego-asturiano y del asturiano nas escolas, anque a mayoría queren miyor que sían optativas.

Igual que na encuesta anterior, nel Navia-Eo a demanda de cooficialidá é máis pequena que nel resto d'Asturias. D'este xeito, os qu'apoyan y os que refugan a oficialidá del gallego-asturiano tán mui repartidos: un 30% cada ún. Nel medio, a ún de cada tres nun ye dá muito máis a cuestión. Un pouco meirandes son os porcentaxes d'apoyo á oficialidá del asturiano (34%), pero entre os que la apoyan, seis de cada dez (62%) tamén queren que con él el eonaviego sía oficial na zona. Ademáis, á mayoría nun ye parez qu'a oficialidá yes traiga muitos problemas prá súa vida de cadaldía.

En resumidas contas, botando úa oyuada xeneral a os datos del estudio, sácase en conclusión —como pasa nel resto d'Asturias— qu'os ciudadanos del Navia-Eo queren a súa fala y piden ás institucións que la defendan y la promocionen na sociedá.

Outros estudos de tipo sociolóxico que tein que ver cúa zona d'Entrambasaguas céntranse nel papel qu'a fala pode ter nos procesos de medría local. É el caso del estudio feito entre 1998 y 2000 polos xeógrafos Méndez y Fredo de Carbexé, *Evaluación sociolingüística y propostas pra úa acción en Asturias. Valorización da Fala nel Navia-Eo*. Tentábase d'investigar as posibilidades d'incorporar el uso del gallego-asturiano nas actividades administrativas, económicas y culturales y propoñer accións dirixidas al fomento del sou uso nos conceyos, nas empresas y nas asociacións culturais. A través d'entrevistas y encuestas constatouse el uso informal da *fala* por parte de todos estos sectores, ademáis d'úa valoración positiva del sou uso nas actividades d'ellos, mayor nas asociacións culturais y con máis dudas nel caso dos empresarios. Detectouse un uso mui pequeno da fala nas relacións formales y a falta d'un «efecto demostración» como el que se llograría usando el gallego-asturiano nas corporacións locais, nos medios de comunicación y nas empresas. Tamén s'advirte neste estudio a perda d'oportunidades que supón el uso da fala como elemento de diferenciación nos productos y servicios, factor fundamental nos procesos de medría local.

3. A fala, eonaviego ou gallego-asturiano dende el punto de vista filolóxico

Na zona Navia-Eo danse un feixe de características llingüísticas que con úa perspectiva comparatista poderían terse úas veces por asturianas, outras por gallegas y outras, al nun darse nos territorios vecíos, por propias namáis d'allí. Según el fenómeno que s'escoya podería trazarse úa frontera llingüística ou isoglosa que, en muios casos, estrema a zona en dúas metades. Ás veces coinciden dalgúas isoglosas, pero outras muias veces non. Por exemplo, se coyemos a forma del artículo masculino, precatámonos de qu'a forma propia del gallego, *o*, dase namáis na esquina occidental y qu'el resto da zona Navia-Eo presenta a forma *el*, propia del asturiano. Se consideramos, por outro llao, a forma del pronome de 1ª persona del singular, atopámonos con un resultao *you* (propio del asturiano) na fala da veira dereta del Navia y con un resultao *eu* (propio del gallego) nel resto del territorio del Navia-Eo. Mesmamente, un rasgo propio del gallego-portugués como é a perda del *-n-* intervocálico diferencia al Navia-Eo de Galicia en exemplos del tipo *dieiro* ou *espieiro* frente ás formas gallegas *diñeiro*, *espiñeiro*; el mesmo pasa cos diminutivos del tipo *casía*, *terría*, distintos dos gallegos *casíña*, *terriña*.

Einda falta ben trabayo de recoyida de material oral y toponímico que bote máis lluz á cuestión y brinde úa comparanza muito máis detallada, non sólo dos exemplos qu'acabamos de citar senón d'outros centos, de máis ou menos importancia en conto á súa influencia cuantitativa nel conxunto, pero todos fundamentais pra caracterizar llingüísticamente a variedá llingüística falada nel extremo occidental d'Asturias. De todos os xeitos, al hora de clasificalla, nunca se vai atopar úa solución perfecta: al tar dentro d'un *continuum* dialectal, cua presencia de muias isoglosas, as fronteiras que póñamos al conxunto han a ser convencionales porque as únicas fronteiras claras y esactas son as de cada ún dos fenómenos llingüísticos concretos.

A filoloxía gallega vén clasificando a fala del Navia-Eo como «gallego», partindo sempre d'un concepto unde se mezcran, ben veces, consideracións filolóxicas y afáis políticos. D'este xeito falan de «galego exterior» ou «galego de Asturias» pra referirse á realidá llingüística del Navia-Eo. Al tempo, é ben chamadeiro que, al fer as clasificacións dialectales, os filólogos gallegos nun incluyan tamén entre os dialectos del gallego as variedades faladas al outro llao del Río Miño, xa en Portugal, pero si consideren gallego ás variedades que se falan al outro llao del Río Eo. Por exemplo, F. Fernández Rei, na súa *Dialectoloxía da lingua galega*, escribe: «desde o punto de vista estrictamente llingüístico, ás dúas marxes do Miño fálase o mesmo idioma» (1990: 18). Sicasí, nun inclúe na súa dialectoloxía as falas de Portugal y si as d'Asturias occidental. Evidentemente nun son solo razóns filolóxicas as que se manexan senón qu'éstas tamén tán influídas polas aspiracións ou os soños políticos.

Hasta últimos dos anos setenta del s. XX —cuas monografía del Valledor (Muñiz, 1978) y El Franco (García García, 1983), y, máis despóis, cua da Veiga (Fernández Vior, 1997)— nun se dispoñía d'obras publicadas feitas por estudiosos da zona que describiran detalladamente a fala dos conxeyos asturianos máis occidentales. Hasta aquel entoncias había estudios feitos nos anos corenta y cincuenta por Dámaso Alonso namáis da parte máis occidental, en concreto a dos Ozcos, y trabayos sobre isoglosas na zona oriental por Menéndez García y Rodríguez-Castellano. Precisamente foi Dámaso Alonso quen discurríu el término de «gallego-asturiano» pra chamar al que se fala nel extremo occidental por ter trazos comúis cuas dúas llinguas.

A descripción que se fai nas monografía del Franco, El Valledor y A Veiga dá úa imaxe máis equilibrada da realidá del Navia-Eo qu'as clasificacións simplificadoras de ben filólogos gallegos que botan mao namáis d'un mañuzo de características pra estremar gallego d'asturiano (Babarro, 2003: 87) dando preferencia a úas sobre outras, condo núa búa comparanza habería que botar mao de todas. Einda hai pouco un romanista de tanto prestixio como Ralf Penny denunciaba a simplificación que supón coyer úa ou dúas isoglosas —como el adiptongación d'ĕ y ǝ tónicas llatinas (*terra, porta*)— pra poñer a fronteira entre gallego y asturiano, y fía ver el cambeo de sentido que se ye dá á palabra «gallego» condo s'afirma que son «gallegas» as falas de fora de Galicia que dicen *terra* ou *porta*:

«Es lógico sostener que las variedades lingüísticas habladas en Galicia (tradicionalmente los 'dialectos gallegos') se caractericen por no mostrar diptongación de las vocales tónicas latinas

Ě y Ů. De aquí a mantener que son «gallegas» aquellas variedades que muestran ausencia de diptongación hay una gran diferencia: implica un cambio importante en el sentido de la palabra gallego. Ha pasado de ser un término político-administrativo a tener un significado lingüístico clasificatorio» (Penny 2004: 573-574).

Nesa mezcla dos ámbitos lingüístico y político volven caer os manuales d'outros romanistas que repiten el que dicen as fontes bibliográficas gallegas.

Por citar un caso d'hai pouco, el manual d'Echenique Elizondo y Sánchez Méndez (2005), feito nel ámbito da filoloxía castellana, clasifica el que se fala nel Navia-Eo dentro del «gallego oriental» y chámalo «gallego exterior». Os autores citaos fain esa clasificación considerando namáis sete características lingüísticas pra estremar al «gallego oriental» del resto del gallego. Son estas:

1. Diptongo *ua*, frente á súa ausencia nel resto de falas: *cuatro*, *guardar*, frente a *catro*, *gardar*.
2. Diptongo *ui*: *muito*, *cuero*, *ui*, frente a *oi*, xeneral en Galicia (*moito*, *troita*, *escoita*), ou a súa ausencia (*muto* / *muito*, *truta* / *truita*, etc.).
3. Formas sin yod: *caxa*, *baxo* por *caixa*, *baixo*.
4. Sufixo en *-in* nel sito de *-iño* (agá nel Sur): *camín* frente a *camiño*, *padrín* frente a *padriño*, *paxarín* frente a *paxariño*, etc.
5. Plural en *-is* dos descendentes llatinos con consonante nasal, quere se dicir, que mantén as vocales en hiato despóis de perder a consonante intervocálica: singular *can*, *ladrón*, plural *cais*, *ladrois*; y dos que tían un antigo *-l-* intervocálico (agá na zona asturiana, unde se mantén el *-l-*): singular *animal*, *caracol*, plural *animais*, *caracois*.
6. Pretérito *cantein*, *cantén* y futuro *canterein*, *cantarén*.
7. Morfema verbal de segunda persona del plural en *-is-*: *cantais*, *cantabais*, frente a *cantades*, *cantabades*.

Pois ben, d'esas sete características a 1ª, 2ª, 3ª, 4ª y 7ª son propias del asturiano y a 5ª, mesmamente, nin sequera coincide del todo col gallego.

Outro error nas comparanzas —ademáis del xa dito de coyer tan poucas características—, é que se fagan entre a fala del Navia-Eo y os modelos normativos de gallego y d'asturiano, condo el qu'hai que fer é comparallo cua realidá llingüística del gallego oriental y del asturiano occidental. A esto hai qu'amecer que muitas trazas son indiferentes al hora da comparanza por ser comúis a gallego y a asturiano.

Con un ánimo divulgativo, pódese brindar aquí úa comparanza básica que valia pra dar a cono- cer as características máis definitorias del gallego-asturiano nel marco das dúas llinguas vecías, gallego y asturiano, y que podería coyer como referencia el estudio de García Arias (1997): «El *continuum* llingüísticu ente'l gallegu y l'asturianu».

Primeiro de nada, hai úa serie de fenómenos qu'el gallego-asturiano comparte col gallego y col asturiano: conservación del F- inicial llatín; resultao /s/ en palabras del tipo *coxo*, *xente*, *xurar*, etc.; solución -m- pral grupo secundario -M'N- (*home*, *fame*) ou a conservación del grupo -MB- (*lombo - llombo*, *lamber - llamber*). Condo se fai a comparanza del gallego-asturiano col asturiano, hai el peligro d'esqueicer que muitas características aparentemente gallegas danse tamén nel asturiano occidental a poucos quilómetros da capital asturiana. Polo tanto, tamén hai qu'incluir como fenómenos compartidos tanto col gallego como col asturiano os diptongos decrecentes *ei*, *ou*, *oi* (*veiga*, *pousar*, *cobertoira*), el resultao /n/ procedente del dobre -NN- llatín (*cabana*, *esconsonar*, *cana*), el resultao -it- pra os grupos llatinos -CT- y -ULT- (*feita*, *muita*) ou el resultao /tʃ/ pra os grupos llatinos PL- y KL- (*chegar*, *chave*).

Outros fenómenos fain coincidir al gallego-asturiano col gallego y non col asturiano. El gallego-asturiano ten, como el gallego, un sistema vocálico de sete unidades en posición tónica qu'estrema entre *e* y *o* máis pechaos y *ɛ* y *ɔ* máis abertos como se ve nel resultao adiptongao d'Ě y Ŏ curtiros y tónicos del llatín (*pedra*, *terra*, *porta*, *costa*...). El mesmo pasa cua perda del -n- intervocálico (*ventá*, *mao*); el acabo -n nas formas verbales de perfecto (*perdín*, *dixen*); a palatalización da ġesinencia na 2ª persona del singular nas formas verbales de perfecto (*faltache*, *fixiche*); as formas verbales de 1ª persona del singular como *teño*, *veño*, *vexo*; a existencia del infinitivo personal ou conxugao (*fixenlo pra coméremos todos*); el dativo d'interés (*éche grande*, *vaiye cansao*); el pronome personal de complemento indirecto *che*; a contracción dos pronomes de complemento directo y indirecto (*mo*, *mas*, *cho*, *chas*, etc.); el acabo -eira (*primeira*, *tarteira*), etc.

Hai outro peteiro de características coincidentes col gallego, pero diferentes al grupo anterior porque nun se dan en todo el territorio onde se fala gallego-asturiano senón qu'hai partes máis ou menos pequenas del Navia-Eo onde esas características xa son de tipo asturiano. É el caso da conservación del *-r* del infinitivo al xuntarse cos pronomes *ye, yes, me, se, te, che* (*meterye, diciryes, mancarme, cortarse...*), propia del gallego y xeneral en gallego-asturiano, pero con zonas diferenciadas nel, as máis orientales, que perden ese *-r* como el asturiano (*meteye, diciyes, mancame, cortase...*). El mesmo pasa, como ta dito al empezo, col pronome *eu*, que na veira dereta del Navia é *you*, como en asturiano; ou, cúa mesma repartición xeográfica, cos artigos mayoritarios *a, as, os*, contrapostos a os orientales *la, las, los*. Tamén al oriente del gallego-asturiano hai zonas onde, igual qu'en asturiano, nun se constata a existencia de *-d-* nos acabos de sustantivos y participios (*prao, cansao, metío, peneo*), frente al que pasa nel resto del territorio conaviego.

Hai fenómenos coincidentes col asturiano que se dan en todo el gallego-asturiano y hasta entran nel gallego del oriente de Lugo. É el caso dos resultados del llatín *-ĪNU* (*pequenín, nenín, camín...*) ou del partitivo *dél, della - dela, dellos - delos* (*dame della carne*).

Otras características compártelas a mayor parte del territorio del Navia-Eo col asturiano, aunque hai zonas al occidente —máis ou menos grandes, según el fenómeno—, onde se dá el resultado correspondente de tipo gallego. Así, el norte y el suroriental del Navia-Eo brindan, como el asturiano, a solución /y/ pra *-LJ-* llatina y grupos aparecidos: *muyer, tayada, moyar...* Y nun se trata d'un fenómeno de yeísmo moderno porque hai oposición *ll / y* (*esfollar / esfoyar, gallo / gayo, tallar / tayar*). A franxa suroccidental restante, sicasí, vai col resultado gallego: *muller, tallada, mollar...* Con úa repartición xeográfica aparecida ta el caso dos pronomes átonos de 3ª persona en función d'implemento (*lo, la, los, las*) qu'al norte y suroriental son como en asturiano (*nun la parto, nun las parto*) y, al suroccidente, como en gallego (*nun a parto, nun as parto*). Outras características mayoritarias nel gallego-asturiano que van col asturiano son a forma da conxunción (*y, ya*), frente á forma occidental *e* coincidente col gallego; a conservación del *-L-* intervocálico del llatín (*calente, zreixales, xelar*), que namáis se perde en zonas occidentales pequenas: *quente, zreixáis, xear*; as terminacións en *-én* procedentes del llatín *-ĒNU* (*centén, tarrén, chen*), que máis al occidente del gallego-asturiano xa son *centeo, tarreo, cheo*; el artículo masculino *el*, xa dito, con úa parte pequena al occidente qu'usa *o*; as formas etimolóxicas dos demostrativos *estos, esos, aquellos - aquellos*, del pronome *ellos - ellos* y dos posesivos

tou, sou, contrapostos a os analóxicos *estes, eses, aqueles, eles, teu, seu* dos extremos occidentales; a conservación dos grupos *qu+a* y *gu+a* (*cuatro, guardar*), que tamén se dá nel suroriente de Galicia, fronte a os occidentales *catro, gardar*; el resultaio con *-x-* (*caxa, baxar*), distinto ás formas con *-ix-* de zonas del extremo occidental nel Navia-Eo: *caixa, baixar*; resultaos con *-l-* nel marxe posnuclear da sílaba propios del asturiano en palabras como *yelso, ayalga, coldo, lleldo - leldo*, etc.

Hai isoglosas que xebran el territorio Navia-Eo en dúas partes máis ou menos iguales, úas veces maiores pral territorio que vai col gallego y outras veces máis pequenas, aunque hai qu'aclarar que mayor cantidá de territorio nun implica sempre máis cantidá de falantes. É el caso dos continuadores de L- y -LL- llatinos, que na parte occidental del gallego-asturiano brindan resultaos como el gallego (*luz, lume, caballo*), pero que nel metá oriental palatalizan (*lluz, llume, caballo*), como pasa en asturiano, que lo fai con resultaio dorsal nel centro (*lluz, llume, caballu*) y con resultaio alveolopalatal [ʃ] nel sur-occidente (*l.luz, l.lume*).

Pr'acabar, queda un peteiro de fenómenos que, aunque siguen resultaos de tipo gallego, tein a súa forma especial en gallego-asturiano y, mesmamente, en dalgús casos estos resultaos entran tamén nel gallego del oriente de Lugo y Ourense. El gallego-asturiano perde el -N- intervocálico del llatín, pero con us resultaos propios nos acabos en *-áis* y en *-óis* dos plurales (*folgazáis, cais, camióis*), nos acabos en *-ía, -ías* del femenino (*pequenía, vecía, gallías - galías*) y en *-íos - -íus* del masculino plural (*camíos, vecíos*), y tamén en dalgús indefinidos (*úa, algúa, ningúa*). Na conxugación da 2ª persona del singular del pretérito perfecto de dalgús verbos úsase el acabo *-iche* (*dixiche, tuviche*), condo el gallego usa *-eche* ou *-eches*. Tamén nel aspecto fonético danse nel vocalismo del gallego-asturiano fenómenos peculiares que nun se dan en gallego, como a conservación del timbre aberto en formas como *bòn, pònte, fonte*; el abertura d'ε y ɔ tónicos por influxo nasal (*chèn, camiòn*); el uso d'ε aberto nas formas de 1ª persona del plural del pretérito perfecto (*coyèmos, dixèmos*), ou el ɔ aberto nas formas de plural da 2ª y 3ª persona (*fòmos, fòron*).

Hai un fenómeno ben chamadeiro que nun se dá nin en gallego y que s'estende por búa parte del territorio unde se fala gallego-asturiano, con mostras en asturiano: é el dos resultaos con reducción del diptongo en palabras del tipo *estreto, dereto, peto, seta, proveto*... Outra forma, ésta xeneral en todo el territorio Navia-Eo, é *únde*, que se corresponde col gallego *onde*, mentres qu'en asturiano

alternan *unde* y *onde*. Nel contexto das dúas llinguas vecías tamén son orixinales del gallego-asturiano, entre outros, el tipo de diptongo de formas como *fougo*, *llougo* - *lougo*; a conxunción *peró* - *pro*, que nas llinguas vecías é *pero*; as formas con diptongo y non con hiato del tipo *meiz*, *reiz*, *einda*; ou as formas *condo* y *conto*.

Y, igual qu'os fenómenos fonolóxicos y morfosintácticos, el léxico d'Entrambasauguas coincide úas veces col gallego, outras col asturiano, ás veces cos dous y brinda noutros casos dalgúas trazas propias.

En conclusión, a zona é un exemplo claro de *continuum* dialectal. Ese feito llingüístico —qu'el territorio tía atravesao por tantas isoglosas y se mezcren nél trazas asturianas y gallegas, ademáis de características propias—, explica a situación sociolingüística actual del Navia-Eo, unde os sous falantes tein conciencia d'usar úa variedá llingüística con úa personalidá ben marcada, diferente del gallego y del asturiano, al tempo qu'aparecida a entrambas llinguas. Esta realidá amóstrase tamén en análisis de carácter pragmático que reflexan a crencia xeneralizada dos falantes eonaviegos, inequívocamente situaos na idea da súa particularidá llingüística (González Rodríguez & Saavedra Fernández-Combarro 2006).

4. El llabor del Academia de la Llingua Asturiana na recuperación llingüística del Navia-Eo

Según acordo del Consejo de Gobierno del Principao d'Asturias (BOPA, 14-VI-95), en 1995 modificáronse os Estatutos del Academia de la Llingua Asturiana de tal xeito qu'el apartao *k* del artículo 1 del Título I, «Principios xenerales», quedóu redactao asina: «A todos os efectos el Academia de la Llingua Asturiana ha promover y velar pola variante llingüística gallego-asturiana ou astur-galaica». En consecuencia, pra dar cumprimento a ese mandato, en 1996 el Academia de la Llingua Asturiana acordóu crear a «Secretaría Llingüística del Navia-Eo».

A normativa llegal actual ten en conta a realidá da *fala* o *gallego-asturiano*. Anque el Estatuto d'Autonomía pr'Asturias namáis fala del «bable» nel sou artículo 4 («El bable ha a ter protección. Hase a promover el sou uso, a súa difusión nos medios de comunicación y el sou ensino, respetando en todo caso as variantes locales y a voluntariedá nel sou aprendizaje»), el texto llegal que desarrolla el sou contido, a «Llei 1/98 de 23 de marzo, d'uso y promoción del Bable/Asturiano», diz nos sours dous primeiros artículos:

Artículo 1.—Llingua tradicional.

El bable/asturiano, como llingua tradicional d'Asturias, ha a ter protección. El Principao d'Asturias ha a promover el sou uso, difusión y ensino.

Artículo 2.—Gallego-asturiano.

El réxime de protección, respeto, tutela y desarrollo establecido nesta Llei pral bable/asturiano hase a estender, mediante regulación especial, al gallego-asturiano nas zonas unde ten carácter de modalidá llingüística propia.

En conto á súa normativa ortográfica, en 1993 a entoncias Consejería d'Educación, Cultura, Deportes y Moceda publicóu el documento titulado *Proposta de normas ortográficas y morfolóxicas del gallego-asturiano*, feito por un equipo de profesores y llingüistas dos conceyos del Navia-Eo. Empezaba daquela a esperiencia piloto da introducción del asignatura de gallego-asturiano nas escolas y precisábase d'úa normativa ortográfica axeitada á realidá llingüística da zona. Estas normas ortográficas son as qu'utilizan as institucións asturianas, el profesorado del asignatura y a práctica totalidá dos qu'escriben y publican nesta variedá llingüística.

El Academia de la Llingua Asturiana, aunque nun participóu na elaboración da *Proposta de normas*, decidíu asumillas pral llabor editorial y formativo da Secretaría Llingüística del Navia-Eo.

El actividá editorial ten un peso importante nel llabor da Secretaría Llingüística del Navia-Eo porque esa é úa das carencias del gallego-asturiano y é preciso qu'os falantes podan dispoñer de publicacións na súa llingua que, d'outro xeito —sin alfabetización y sin úas condicións sociolingüísticas al xeito—, era difícil que podesen existir. Pra eso édítase dende 1996 a revista *Entrambasaguas*, con artículos de carácter divulgativo sobre aspectos sociales, hestóricos, culturais, lliterarios, etc., referidos a os conceyos eonaviegos. Hasta a fecha publicáronse 23 números y nellos participaron cuas súas colaboracións, entre outros, 68 personas da zona, un número ta claro qu'impensable hai dalgús anos pra úa variedá con pouca tradición escrita y poucos falantes.

Dende el Academia de la Llingua Asturiana quere animar a investigación en y sobre el gallego-asturiano. Xa en 1997, dentro das Xornadas d'Estudio qu'amaña anualmente a institución, houbo úa presencia grande de comunicacións sobre a zona eonaviega. Os trabayos axuntáronse nel volume *Estudios das Terras del Navia-Eo*, qu'abriu en 1998 a colección «Os libros d'Entrambasaguas». Esa iniciativa tuvo continuidá, xa na zona occidental, cua organización d'úas importantes sesións d'estudio unde especialistas en diferentes temas tocan cuestións relacionadas col Navia-Eo. El resultado foi el segundo número da colección en 1999: *Actas das Primeiras Sesións d'Estudio del Occidente*. Nel ano 2005 fixéronse as segundas sesións, unde participaron úa ventena d'estudiosos, os máis d'ellos dos conceyos del Eo-Navia, con comunicacións sobre llingua, hestoria, lliteratura, sociolingüística, etnografía, ensino, etc.... Todos esos trabayos pódense ller nas *Actas das Segundas Sesións d'Estudio del Occidente* publicadas nel 2006.

A lliteratura tamén ten presenza na colección «Os llibros d'Entrambasaugas». Tanto a pasada, del qu'é mostra el libro d'Alejandro Sela, *El Tío Pepe. Colaboracións periodísticas en gallego-asturiano (1931-1948)*, como a presente, con publicacións como as obras de teatro de Manuel García-Galano, *Erguendo el telón. Sainetes*, ou a recopilación dos artigos y contos d'este autor na revista *Entrambasaugas*, axuntaos nun volume titulado *Vento d'outono*.

El outro ámbito que quer cubrir «Os llibros d'Entrambasaugas» é el público infantil y el apoyo con materiales á escolarización del gallego-asturiano. Neste sentido, editóuse nel ano 2003 *El meu primeiro vocabulario na fala*, un obra ben al xeito pra os máis pequenos, con máis de 500 palabras organizadas al redor de 18 núcleos temáticos. Tamén se traducíu al gallego-asturiano el conto *¡Esta é a mía casa!* (2005), del escritor y dibuxante Enrique Carballeira Melendi. Nel ano 2001 a Secretaría Llingüística del Navia-Eo axudóu na organización del 1 Día das Lletras Asturianas, amañao pol profesorado de gallego-asturiano nas escolas da zona. Con ese motivo convocóuse un «Concurso de Contos na Nosa Fala pra os alumnos y alumnas de gallego-asturiano (Primaria y Secundaria)» que sigue féndose todos os anos. Os relatos ganadores vein publicándose nesa mesma colección: *Cousas de xente pequena* (2002), *Charamuzas dos nenos* (2004), *Renguileiras* (2006).

Outras iniciativas pr'animar a escolarización, ademáis de colaborar nel Día das Lletras Asturianas que se festexa nos centros eonaviegos, son a convocatoria anual de concursos entre os escolares ou a edición de material divulgativo (folletos, pegatinas...) animando a os padres a matricular a os sous fijos nel asignatura de gallego-asturiano. Actualmente tamén tán en marcha dalgús proyectos pra elaborar material didáctico y prá redacción d'un vocabulario básico de gallego-asturiano que poda valer pra os estudantes d'esta llingua y pral público interesao en xeneral.

Por outro llao, ademáis das publicacións que xa se citaron da «Secretaría», déronse á imprenta noutras coleccións del Academia al redor d'úa trentena de trabayos y artículos relacionaos col gallego-asturiano, como resultao das actividades d'investigación qu'esta institución promove. As obras de X. M. Suárez Fernández, *Vocabulariu de Mántaras (Tapia)* (1991), ou de J. A. Fernández Vior, *El habla de Vegadeo (A Veiga y su concejo)* (1997) y *Vocabulario da Veiga* (1998); ademáis das entregas publicadas na Colección «Toponimia» (números 15, 35, 44, 55, 75 y 101) sobre dalgúas parroquias de Tapia, Ibias, Villayón y Pezós, son úa búa mostra d'este llabor editorial.

Na «Secretaría» dispónse tamén d'un servicio de consultas y traducción al gallego-asturiano del que pode fer uso cualquier particular, conceyo ou asociación que teña dalgúa duda sobre cómo escribir textos na *fala* ou *eonaviego*. Hasta el momento vén fendo traduccióis de todo tipo (estatutos, páxinas web, dípticos publicitarios, discos, cartas de restauráis, etc.).

El Academia de la Llingua Asturiana, por encargo da Consejería d'Educación del Principao d'Asturias, organiza dende el ano 2001 un «Curso de Capacitación en Gallego-Asturiano», composto de tres fases, unde se titulan os futuros profesores y profesoras d'esta asignatura. Os cursos fixéronse estos últimos cinco anos nel conceyo d'Ibias, a un tempo qu'os Cursos de Brao del Academia de la Llingua Asturiana, y a ellos, como actividades complementarias, llévanse grupos musicales y artísticos da zona, entre os que destacan as actuacióis de teatro en gallego-asturiano del grupo tapiego «Pico de Faro».

A Formación d'Adultos é outro dos esmolementos da Secretaría, qu'empezou nel ano 2005 a amañar cursos d'alfabetización en gallego-asturiano d'emparzao con asociacióis culturales da zona. Trátase de programas formativos básicos unde s'atende, sobre todo, prá escritura, pero amecendo tamén outros aspectos culturales, lliterarios y sociolingüísticos. Pol momento fixéronse cursos en Tapia y en San Xuyán (El Franco).

A vinculación del Academia de la Llingua Asturiana col llabor recuperador del gallego-asturiano refórzase tamén cua presencia na institución de personas eonaviegas que destacaron pol sou trabayo investigador ou lliterario. Nel 2004, nel acto académico del Día das Lletras Asturianas, deuse acoyida na institución como Nembro Correspondente al filólogo veigueño José Antonio Fernández Vior. Nel 2006 acoyeuse como Académico d'Honor al escritor tapiego Manuel García-Galano, al que se tributou un homenaxe el 1 d'abril en Tapia nun acto impulsao pol Academia de la Llingua Asturiana.

5. Conclusións y propostas

Despóis das consideracións anteriores pódese plantiar que:

1. As terras del Navia-Eo forman parte d'Asturias dende qu' ésta existe como tal entidade política al nacer nel s. VIII el Reino d'Asturias ou *Asturorum Regnum*. Nun hai ningún momento histórico en qu' estas terras pertencieran a dalgúa entidade política identificable con Galicia.
2. A pesar dos plantiamentos expansionistas de dalgús sectores intelectuales y políticos de Galicia, el Río Navia nun é fronteira de ningún aspecto cultural identificable cua cultura gallega igual qu' el Río Eo tampouco nun lo é. Hai elementos culturais (hurros, cabazos, cubertas vexetales, mitoloxía, gastronomía, etc.) que nus casos esténdese a entrambas veiras dos ríos y, noutros, por todo el noroeste peninsular y hasta pola Europa atlántica.
3. Os habitantes del Navia-Eo son y síntense tan asturianos como el resto dos cidadanos d'Asturias. Nun hai, neste sentido, ningúa contradicción entre el uso da *fala* y sentirse parte fundamental d'Asturias, porque el *eonaviego* ou *gallego-asturiano* é tamén úa llingua histórica d'Asturias.
4. Dende un punto de vista llingüístico, el estudio pormenorizado da fala del Navia-Eo brinda a imaxe d'un territorio onde s'entremezcran trazas llingüísticas gallegas y asturianas, ademáis de características propias da zona. É entoncias arbitrario científicamente, y é un exercicio de voluntarismo político, incluir esta variedade llingüística dentro del ámbito da llingua gallega.

5. Os asturianos eonaviegos consideran a súa variedá llingüística como úa llingua homologable ás outras reconocidas en España y, aunque reconozan nella trazas llingüísticas achegadas al asturiano y al gallego, sintonenla como dalgo propio y específico del sou ámbito territorial.
6. A fala ou gallego-asturiano consérvase muito ben nos usos orales dos falantes. Ademáis d'eso, as actitudes y demandas sociales da población son favorables del todo á súa normalización social, el que, nel sou caso, iba facilitar ben a posta en práctica d'úa verdadeira política llingüística nel Navia-Eo.
7. El Academia de la Llingua Asturiana é, a través da «Secretaría Llingüística del Navia-Eo», a institución que llegalmente ten qu'exercer a función normativa y tutelar nese ámbito territorial asturiano.
8. As medidas normalizadoras da fala ou gallego-asturiano pasan pol sou reconocimiento como llingua oficial nel Navia-Eo, de xeito paralelo al reconocimiento d'oficialidá del asturiano en toda Asturias.
9. Pr'apoyar prácticamente el exercicio da oficialidá del eonaviego é preciso garantizar a súa presencia escolar en todos os centros educativos da zona (públicos, privaos y concertaos), el sou uso institucional y público na vida dos conceyos y el sou emprego nos medios de comunicación, promovendo, se fixera falta, el llogro de calces comunicativos novos col gallego-asturiano como llingua vehicular.
10. A visualización social da fala fai necesaria úa «discriminación positiva» hacia esta variedá llingüística que faiga posible el aparición de recursos y materiales (lliteratura, música, artes, recursos en internet, etc.) que, coyendo como soporte al eonaviego, tían al alcance de todos os ciudadanos d'Entrambasauguas.

Bibliografía

- (1999): *Actas das Primeiras Sesióis d'Estudio del Occidente. Castripol, 8 d'agosto de 1998*. Uviéu, Secretaría Llingüística del Navia-Eo/Academia de la Llingua Asturiana.
- (2006): *Actas das Segundas Sesióis d'Estudio del Occidente. A Caridá, 1 y 2 d'abril de 2005*. Uviéu, Secretaría Llingüística del Navia-Eo/Academia de la Llingua Asturiana.
- BABARRO GONZÁLEZ, X. (2003): *Galego de Asturias. Delimitación, caracterización e situación sociolingüística*. T. I. A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza.
- ECHENIQUE ELIZONDO, M.ª T. & J. SÁNCHEZ MÉNDEZ (2005): *Las lenguas de un reino. Historia lingüística hispánica*. Madrid, Gredos.
- FERNÁNDEZ REI, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo, Xerais.
- FERNÁNDEZ VIOR, J. A. (1997): *El habla de Vegadeo (A Veiga y su concejo)*. Uviéu, Academia de la Llingua Asturiana.
- GARCÍA ARIAS, X. LL. (1997): «El *continuum* llingüísticu ente'l gallegu y l'asturianu», en *Lletres Asturianas* 62: 43-50. [Publicao despóis en *Estudios das terras del Navia-Eo*. Uviéu, Secretaría Llingüística del Navia-Eo/Academia de la Llingua Asturiana, 1998: 85-89].
- GARCÍA GARCÍA, J. (1983): *El habla de El Franco*. Mieres, Instituto Bernaldo de Quirós.
- GONZÁLEZ RODRÍGUEZ, R. & SAAVEDRA FERNÁNDEZ-COMBARRO, R. (2006): «Aproximación pragmática a la categorización de una lengua: la fala del Navia-Eo», en T. Brandenberger & B. Schmid (eds.), *Actas del VI Encuentro hispano-suizo de filólogos noveles (Oviedo, 9 de mayo de 2006)*. Basel, Romanisches Seminar der Universität. [En imprenta]

- LLERA RAMO, F. J. (1994): *Los asturianos y la lengua asturiana. Estudio sociolingüístico para Asturias 1991*. Uviéu, Consejería de Cultura del Principáu d'Asturies.
- LLERA RAMO, F. J. & P. SAN MARTÍN ANTUÑA (2003). *II Estudio sociolingüístico de Asturias 2002*. Uviéu, Academia de la Llingua Asturiana.
- LLOPE, I. (2006): «Xuegos d'identidá na tierra Navia-Eo: un averamientu críticu», en *Lletres Asturianes* 91: 101-143. [Publicao tamén como «Xogo d'identidades na terra del Navia-Eo. Un achegamento críticu», en *Actas das Segundas Sesióis d'Estudio del Occidente. A Caridá, 1 y 2 d'abril de 2005*. Uviéu, Secretaría Llingüística del Navia-Eo/Academia de la Llingua Asturiana, 2006: 123-166].
- MÉNDEZ, B. & FREDO DE CARBEXE (2000): «Bases pra úa valorización sociollingüística en Asturias. El Navia-Eo», en *Lletres Asturianes* 75: 27-47.
- MUÑIZ, C. (1978): *El habla del Valledor. Estudio descriptivo del gallego asturiano de Allande (Asturias-España)*. Amsterdam, Academische Pers.
- PENNY, R. (2004): «Continuum dialectal y fronteras estatales: el caso del leonés medieval», en *Orígenes de las lenguas romances en el Reino de León. Siglos IX-XIII*. T. I. León: 565-578.
- SUÁREZ FERNÁNDEZ, X. M. (2000): «Primeiros usos escritos de -Y- < -LJ-, -CL-, -GL- en gallego-asturiano», en *Lletres Asturianes* 75: 99-110.
- TORRENTE FERNÁNDEZ, I. (1998): «Notes hestóriques sol territoriu Navia-Eo. Revisión hestoriográfica», en *Estudios das terras del Navia-Eo*. Uviéu, Secretaría Llingüística del Navia-Eo/Academia de la Llingua Asturiana: 45-52.
- VV. AA. (1993): *Proposta de normas ortográficas y morfolóxicas del gal(l)ego-asturiano*. Uviéu, Serviciu de Publicaciones del Principáu d'Asturies.

ACABÓUSE D'IMPRIMIR ESTE
ÍNFORME SOBRE A FALA OU GALLEGO-ASTURIANO.
ÚA PERSPECTIVA HESTÓRICA, SOCIAL Y LINGÜÍSTICA
EL DÍA 26 DE XUYÍN DEL ANO 2006

